

UZROCI OTPADANJA (PONAVLJANJA) UČENIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI S ASPEKTA DJETETA, OBITELJI I PEDAGOSKOG KADRA

Iz Centra za socijalni rad, Celje

O otpadanju (ponavljanju) učenika u osnovnoj školi u posljednje vrijeme mnogo pišemo i govorimo, što nije čudno ako uzmemo u obzir svu kompleksnost i sve dimenzije problema koje taj obuhvata odnosno sadrži. Unatoč tome još uvijek nam je nedovoljno jasan sam termin »otpadanje« (na slovenskom »osip«), pošto ga nejednako upotrebljavamo i tumačimo. Na otpadanje učenika u osnovnoj školi gleda se s različitih aspekata pa tako govorimo o generacijskom, finalnom i latentnom otpadanju. Kada govorimo o otpadanju učenika u osnovnoj školi, najčešće mislimo na generacijsko otpadanje (učenik zaostaje za svojom generacijom za jednu ili više godina — otpada od svoje generacije). U našem istraživanju bavili smo se s ovim otpadanjem.

Sam termin »otpadanje« (na slovenačkom »osip«) je administrativan i nastao je u praksi zbog društvenih potreba po selekciji i brzo se udomaćio. Budući da u potpunosti obuhvata svu onu djecu, koja u osam godina ne izvrše obavezno osmogodišnje školovanje i pošto još najbolje odgovara praktičnim aspektima deskripcije fenomena te zbog toga, što nema boljeg termina (na slovenskom jeziku), možemo smatrati taj termin kao adekvatan i koristan. U velikoj mjeri prekriva se s terminom »ponavljanje razreda«. »Otpadanje« obuhvata sve ponavljače ali svi »otpadnici« nisu ponavljači. U grupi ponavljača nisu zahvaćeni učenici koji samovoljno napuste školu, koji se skiću, koji ne dolaze na nastavu unatoč zakonu, i isto tako oni učenici koji se teže povrede ili umru.

Da bi dovoljno definirali sam termin »otpadanje« (»osip«) učenika u osnovnoj školi, moramo reći da ne znači isto kao školski neuspjeh odnosno da mu školska uspješnost nije suprotna po značenju. — Nije nužno da je učenik iz grupe ponavljača školsko manje »uspješan« od svoga vršnjaka koji je prošao razred — gledajući s aspekta prosječne ocjene uspjeha. Učenik s nižom prosječnom ocjenom iz svih predmeta prelazi u viši razred (npr. jedva dovoljan uspjeh) dok učenik s višom prosječnom ocjenom zaostaje u nižem razredu (pa makar mu je prosječna ocjena dobra ili čak bolja).

Pošto zauzimaju ponavljači apsolutnu većinu u grupi »otpadnika« u osnovnoj školi, zahvatili smo problem »otpadanja« (ponavljanja) preko njih. Zbog toga i zbog opće poznatog termina »osip« opredijelili smo se za upotrebu tog termina — i to u smislu generacijskog »osipa« — »otpadanja«.

Po izvještaju Zavoda za prosvetno pedagošku službu u Celju za godinu 1968/69. uspješno završava osmogodišnje školovanje 60,3% učenika — dakle 39,7% učenika su ponavljači (u »osipu«). Taj postotak je ispod slovenskog prosjeka ali visoko iznad međunarodne norme (25%).

U sedam osnovnih škola koje su bile zahvaćene u našem istraživanju, bilo je 248 učenika — ponavljača (36,7%) od ispitivane generacije. Tako velik broj ponavljača znači ogroman gubitak ljudskog potencijala. Ne smijemo zaboraviti da je za većinu zvanja potrebna završena osnovna škola i da se sva ta armada koja nije završila osnovnu školu, ne može izučiti adekvatno zvanje i da će (kasnije) sastavljati velik postotak nezaposlenih.

Ponavlanje (»otpadanje«) u osnovnoj školi ujedno je posljedica i uzrok određenim pojavama. Njegove posljedice su brojne:

a) psihološke — narušen odnos prema sebi i drugima, poremećenost ličnosti, loša prilagođenost sebi i društvu

b) pedagoške — dijete nije dovoljno odgajano i obrazovano, potrebni su mu specijalni odgoj i obrazovanje

c) ekonomske — manjak kvalificiranih odnosno stručnih kadrova; cijene specijalnog tretmana teže poremećenih učenika (loše prilagođenih) mnogo je viša od cijene školovanja u normalnoj školi; djeca koja završe osnovnu školu tek u 9 ili 10 godina, potroše za 1 do 2 godine više sredstava, te se 1 do 2 godine kasnije uključuju u produkciju

d) političke — velik broj nezaposlenih i s time povezano loše raspoloženje prema političkom sistemu.

U fenomenu »otpadanja« učenika u osnovnoj školi pokazuje se vrijednost edukacijskih (odgojno-obrazovnih) koncepcija, edukacijskog sistema, odnos društva do škole odnosno do edukacije, kulturni nivo društva, životna orijentacija društva i drugo. Oni koji govore o »škartu« u osnovnoj školi, nisu svijesni toga da ima taj »škart« oznake čitave strukture iz koje proizlazi, i da još izdaleka nije proizvod same škole kao takve.

Problem »otpadanja« (ponavljanja) u osnovnoj školi izvire iz učenika samog, iz njegove obitelji, iz škole i iz društva u cjelini. Uzroci tog »otpadanja« su brojni, kompleksni i vrlo različiti. Brojni faktori »otpadanja« međusobno se prepliću te su u dinamičkoj interakciji. S promjenom jednog od faktora etiološke strukture mijenja se konačni rezultat interakcije. Ne poznamo još sve etiološke faktore tog fenomena i još manje njihov međusobni odnos djelovanja. Obuhvatiti sve značilo bi obuhvatiti život, što je nemoguće. Svaka studija — bio to makro projekt ili mikroprojekt — obuhvaća samo jedan dio hipotetičkih faktora i pokušava prikazati njihov odnos djelovanja u određenom prostoru i vremenu.

Ekspert organizacije UNESCO W. D. Walls u vezi s edukacijom kaže: »Mnogi stručnjaci koji se bave edukacijom, složiti će se s time da u edukaciji više ovisi od duha i atmosfere, od ličnog odnosa između učitelja i učenika u školi, nego od koje god deklarirane filozofije, sistema ili uvjerenja.« Slažemo se s tim gledanjem na edukaciju, te smo se zato opredijelili za istraživanje uzroka »otpadanja« učenika u osnovnoj školi u onim strukturama koje na učenika najdirektnije djeluju i formiraju njegove stavove prema svijetu, to jest obitelji, pedagoškom kadru i učeniku samom. Istraživali smo one faktore koji uzrokuju »otpadanje« (ponavljanje) učenika unatoč adekvatnim intelektualnim sposobnostima učenika.

Dijete formira svoje odnose u školi na osnovu svog iskustva i odnosa u obitelji. Svoja iskustva prenosi u novu okolinu te se na osnovu njih sa okolinom sukobljava, harmonizira ili od nje bježi. Na osnovu odnosa u školi dijete svoja dobra i loša iskustva još utvrđuje ili narušava, što ovisi od ljudi, učitelja, vršnjaka i od djetetovog iskustva općenito koje posjeduje. Mogli bismo reći da je vladanje djeteta funkcija njegovog iskustva. Dijete djeluje u skladu s time kako doživljava svijet oko sebe. Ako su njegova iskustva loša, njegovo će vladanje biti destruktivno. Kad su njegova iskustva vrlo loša, dijete gubi vlastiti ja. Takva djeca su onda mentalno bolesna. Može se desiti da ima dijete dobra iskustva od kuće, a da škola ne postupa u skladu s njegovim potrebama. Strukture atmosfere u obitelji i u školi reflektiraju se, dakle, u čitavom ponašanju djeteta te ga formiraju, usmjeravaju, stimuliraju, ograničavaju, znači — određuju.

Problem istraživanja

Naše istraživanje otpadanja učenika u osnovnoj školi obuhvata triadu dijete — obitelj — pedagoški kadar. Zbog brojnosti i kompleksnosti uzroka proučavanog otpadanja učenika unutar svake strukture te triade i zbog dinamičkih interakcijskih efekata naše je istraživanje etiologije, kao i svako drugo takvo istraživanje, parcijalno i ima preliminarno značenje. To nije pedagoško istraživanje pošto ne proučavamo nastavne programe i nacрте (planove), organizaciju škole, nastave i slično, već je u svojoj suštini kliničko. Izvor našoj studiji su društvene potrebe celjskog područja te je u prvom redu napravljena za celjske pedagoške radnike i stručne službe, a u širem smislu za sve one koji se bave edukacijom. Mišljenja smo, da je trijada dijete — obitelj — učitelji, za fenomen otpadanja učenika u osnovnoj školi više odlučujuća nego nastavni programi (kad govorimo kod nas o njihovom značenju često pretjerujemo).

U našoj trijadi ide se za odnosima među ljudima — za intimnim odnosima među onima koji davaju, i onima koji prihvataju.

Polazeći od definiranog problema istraživanja postavili smo tri fundamentalne hipoteze koje smo empirički provjerali:

I Uspješnost učenika u osnovnoj školi zavisi od strukture odnosa u obitelji.

II »Otpadanje« učenika u osnovnoj školi povezano je s negativnim stavovima učitelja (pedagoškog kadra).

III »Otpadanje« učenika u osnovnoj školi u tijesnoj je vezi s lošom prilagođenošću učenika.

Metodologija istraživanja

Naše je istraživanje analitičko-deskriptivna, kauzalno-komparativna i eksperimentalna studija. Poslužujemo se metodama kontrolne i eksperimentalne grupe.

Uzorak učenika statistički je reprezentativan. U uzorku je 128 učenika (dječaka) iz 7 osnovnih škola u Celju. Za vrijeme istraživanja svi su pohađali osnovnu školu osmu godinu. Uzorak je sastavljen iz eksperimentalne i kontrolne grupe. U prvoj grupi su učenici iz 5., 6. i 7. razreda osnovne škole, a u drugoj su učenici iz 8. razreda (»školsko uspešni«). Grupe su ekvivalentne

(izjednačene) po polu, starosti, inteligenciji (g — faktor, prosječnoj inteligenciji), tipu škole, regionalnom području i po godinama školovanja. Uzrok učitelja izabran je između 70 učitelja (učitelji osnovne škole, nastavnici i profesori) koji uče učenike zahvaćene u uzorku istraživanja.

Za skupljanje podataka upotrijebili smo psihološke testove (test inteligencije i projektni test), mjerne skale (skale ocjenjivanja), upitnike, školske svjedodžbe i dijagnozu liječnika. Sami smo konstruirali velik dio upotrebljenog instrumentarija (upitnik za majku, upitnik za oca, 3 mjerne skale za učenike, koje su ispunili učitelji, roditelji i učenici sami) dok smo drugi dio adaptirali. — Prije skupljanja podataka izveli smo preliminarnu probu i dva seminara za skupljače podataka (prvi za 10 socijalnih radnika i drugi za 70 učitelja). Skupljanje podataka izveli smo pomoću testiranja, ocjenjivanja, intervjua i liječničkog pregleda. Većina sakupljenih podataka bila je elektronski obrađena (Zavod za napredak gospodarstva, Celje). Statistička analiza podataka obuhvatila je izračunavanje statističkih mjera (M, SD, r, rpbis i sl.) i provjeravanje razlika u njima među upoređenim grupama učenika (χ^2 — test, t — test i F — test).

Podaci i rezultati koje smo dobili potvrđuju sve tri naše polazne hipoteze, odnosno veći dio radnih hipoteza i subhipoteza. Evo nekih od naših rezultata i nalazaka.

Struktura odnosa u obitelji i školski uspjeh

Naši rezultati dokazuju da je struktura odnosa u obitelji važan specijalni etiološki mehanizam otpadanja učenika u osnovnoj školi, jer smo kod kompariranih grupa učenika našli značajno različitu strukturu tih odnosa, i to na štetu »školsko neuspješnih« učenika.

Za školsko neuspješnu grupu ustanovili smo u komparaciji sa školsko uspješnom grupom da ima prva grupa lošije ekonomske prilike: niže materijalne prihode roditelja, lošije stanove, niži životni standard (uzimajući u obzir imovinske indikatore) i slično. Ujedno smo ustanovili značajno niži profesionalni — obrazovni nivo roditelja (socijalno-ekonomski status) — roditelji učenika ponavljača nemaju često završene čak ni osnovne škole i imaju društveno manje priznata i materijalno manje plaćena zvanja, pokazuju manje interesa za školske uspjehe djeteta, manje se angažiraju kod njegovog školskog rada i većinom žele da bi njihovo dijete što prije napustilo školu i zauzelo mjesto u nekom praktičnom zvanju. Potrošnja kulturnih dobara takođe je manja, uža i manje kvalitetna. Neadekvatne socijalno-ekonomske i kulturne prilike u obitelji su u značajnoj povezanosti s ponavljanjem razreda (socijalna i kulturna deprivacija djeteta), ali na osnovu naših rezultata vidi se da poremećeni odnosi u obitelji još patogenije djeluju. Smatramo potrebnim podvući da socijalno-ekonomski faktori sami za sebe ne tumače problematiku ponavljača — »otpadnika« jer su oni odraz još dubljih etioloških struktura. Pravi uzroci ponavljanja — »otpadanja«, uzimajući u obzir faktore obitelji, su dublji i nalaze se u strukturama međuljudskih odnosa. Ti odnosi nisu potpuno zahvaćeni socijalno-ekonomskim faktorima. Način djelovanja socijalno-ekonomskih faktora određen je prije svega međuljudskim odnosima.

U okviru strukture odnosa u obitelji najvažnija je emocionalna klima. Ta se pokazuje preko brojnih područja. U svim njenim područjima koje smo zahvatili, ustanovili smo visoko značajne razlike između kompariranih grupa roditelja (P = među 0,05 i 0,001). U grupi ponavljača našli smo značajno veći

broj majki koje su zaposlene više od 4 sata dnevno. U grupi školsko uspješnih učenika majke i očevi značajno se više bave s djetetom, nude mu više pomoći kod učenja (instruktor), a za vrijeme odsutnosti od kuće značajno bolje vode o njemu adekvatnu brigu. — Iz tih i još iz drugih naših nalaza vidi se da su stavovi roditelja školsko uspješne djece prema djeci zdraviji i da ti roditelji više stimuliraju djetetov razvoj nego roditelji učenika — ponavljača. Iz toga se može zaključiti na zdraviju i više relaksiranu emocionalnu klimu i na bolju životnu orijentaciju roditelja uspješnih učenika.

U grupi ponavljača našli smo značajno veći broj djece s takozvanim separacijskim iskustvom (rana separacija djeteta od majke, npr. zbog odlaska djeteta ili majke u bolnicu), koja su patogena za razvoj djetetove ličnosti.

Roditelji školsko uspješnih učenika imaju značajno pozitivnije stavove prema odgojno-obrazovnim zadacima škole i značajno veće aspiracije u vezi s djetetovim školovanjem i zvanjem te su zadovoljniji s djetetovim školskim uspjehom i ponašanjem nego roditelji učenika ponavljača. Jasno je da je ta povezanost ovisna od emocionalne atmosfere u obitelji.

Kao indikatore emocionalne atmosfere u obitelji ispitali smo razne aspekte prilagođenosti roditelja. U svima proučavanima aspektima prilagođenosti roditelja ustanovili smo značajne razlike među kompariranim grupama učenika. — Kod roditelja učenika ponavljača češće se javljaju najrazličitije bolesti, psihosomatske i psihičke teškoće i nezadovoljstva s poslom na radnom mjestu.

Prilagođenost roditelja manifestira se i u načinu postupanja s djetetom (odgojne mjere) i općenito u međuljudskim odnosima u obitelji. Odgojni postupci i mjere pokazuju emocionalne veze između roditelja i djece. Pokazuju da li roditelji svoje dijete prihvaćaju, odbijaju ili ga suviše štite (protekcio-nizam). Ustanovili smo da su roditelji učenika ponavljača prema svojoj djeci značajno više rigorozniji i netolerantniji nego roditelji uspješnih učenika. Uglavnom primjenjuju fizičku kaznu (očevi i majke) i razne forme verbalne agresije (prijetnje, plašenje, ukore i slično). Suprotno od toga, roditelji uspješnih učenika značajno više upotrebljavaju razne forme nagovaranja, objašnjavanja, bodrenja (pozitivna motivacija) i konstruktivno uskraćivanje aktivnosti koje voli (npr. ne smije ići u kino ili gledati televiziju).

U uspoređenju obiju grupa učenika ustanovili smo da je u grupi ponavljača značajno veći broj obitelji s disharmoničnim odnosima (bračne tenzije). U grupi ponavljača ustanovili smo nesuglasnosti roditelja u odgojnim mjerama, svađe među partnerima koje prerastaju u fizička obračunavanja, prisutnost djece kod tih svađa i obračunavanja, više nezadovoljstva jednog partnera s drugim, želja o ponovnom izboru partnera kad bi postojala takva mogućnost, sklapanja bračne veze iz nužde (zbog trudnoće, materijalnih poteškoća i slično) i mnogih drugih znakova neadekvatnih odnosa među bračnim partnerima.

Svi dobiveni rezultati potvrđuju veliku povezanost stupnja harmoničnosti između bračnih partnera i stupnja prilagođenosti njihove djece. Što su veće tenzije među bračnim drugovima, viši je stupanj loše prilagođenosti njihove djece. A loša prilagođenost djece u tijesnoj je vezi s uspjehom djece u školi odnosno s ponavljanjem — otpadanjem učenika.

Naši nalazi pokazuju da, pored dječjih konstitucionalnih posebnosti i dodatnih patogenih utjecaja škole, djetetova prilagođenost u najširem smislu

ovisi od odnosa u njegovoj obitelji. Loša prilagođenost djece direktno je vezana sa otpadanjem (ponavljanjem) što dokazuju rezultati u vezi s našom trećom fundamentalnom hipotezom.

Negativni stavovi učitelja i otpadanje (ponavljanje)

Proučavanje prilagođenosti učitelja i njihovog djelovanja na učenike predstavlja kod nas još sasvim neodređen teren. Više od analiza stručne spremnosti učitelja još nismo stigli.

Polazeći od progresivnih principa edukacije, u našem istraživanju nikako nismo mogli proći pored tako važnog područja kao što je komunikacija između učitelja i učenika, jer sve učenje ima osnovu u odnosu učitelj—učenik i obratno. Taj odnos ovisan je od prilagođenosti učitelja i učenika. Postoji gotovo direktna veza između vladanja učitelja i vladanja učenika. Razred je do neke mjere slika učitelja. Loše prilagođen učitelj nije sposoban kreirati adekvatne međuljudske odnose u razredu. Njegova loša prilagođenost i u njoj sadržani brojni negativni stavovi i odnosi prema sebi i prema drugima osobito su fatalni za učenje i doživljavanje kod loše prilagođene djece.

Naši pozitivni i negativni stavovi i odnosi pokazuju se u svemu što činimo. Negativne stavove definiramo kao »više ili manje stabilan set ili dispoziciju za mišljenje (mnijenje), inetera ili namjeru; taj set ili dispozicija sadrži očekivanje koje je vezano na određenu vrstu iskustava, i spremnost za reakciju u kojoj je shvaćeno poricanje, zabranjivanje i odbacivanje« (po J. Dreveru).

Fenton (1949. godine) navodi ove karakteristike loše prilagođenosti učitelja: slijepa savjesnost (pedantnost), konzervativnost, puritanstvo, česta upotreba represije, za sve kori i osuđuje sebe, ima osjećanje nesigurnosti, napet je i umoran, ne voli svoga zvanja itd.

Negativni stavovi učitelja prema učeniku pokazuju se u verbalnoj i fizičkoj agresiji učitelja (prijekori, psovanje, poruge; tjelesna kazna i sl.) i u kontaktima s učenicima (u tim kontaktima je učitelj hladan, ne razumije đake, ne drži obećanja, nema adekvatnih iščekivanja i sl.).

U USA je od svih psihijatričkih bolesnika 5% učitelja (studije Fentona, Walla, Allena). Problem nije u tome da bi bio veći dio loše prilagođenih učitelja u populaciji psihijatričkih bolesnika od bolesnika iz drugih zvanja, već u tome da loše prilagođeni učitelji nisu sposobni kreirati međusobne odnose u razredu koji bi omogućavali uspješno učenje. Zvanje učitelja je svakako takvo da čovjeka emocionalno opterećuje te bi zbog toga zahtijevalo specijalnu spremu ljudi.

U vezi s prilagođenošću naših učitelja ustanovili smo da se ti učitelji značajno razlikuju u prilagođenosti od populacije odraslih. Pokazalo se da su učitelji iz našeg uzorka najlošije prilagođeni na emocionalnom, socijalnom i zdravstvenom području (χ^2 —i: 45,938, 22,203 i 21,469; $P < 0,001$).

Ustanovili smo takođe da negativni stavovi učitelja mnogo jače pogađaju (frustriraju) učenike — ponavljače nego uspješne učenike. Taj fakat uz poznatu činjenicu da loše prilagođeni učitelji mnogo češće frustriraju učenike, mnogo kazuje. Učenici ponavljači pogotovo pokazuju veću osjetljivost kada učitelj više u razredu ($\chi^2 = 15,503$, $P < 0,01$) i kad se ljuti za svaku malenkost ($\chi^2 = 7,259$, $P < 0,05$).

Želimo podvući da naša namjera nije bila utvrditi postotak loše prilagođenih, lično poremećenih učitelja i još manje okrivljavati učitelja za ponavljanje — otpadanje učenika. Naša intencija bila je barem do neke mjere utvrditi mentalno-higijenski aspekt uloge učitelja u edukaciji i stimulirati druge istraživače za nova istraživanja tog važnog područja. Iz naših empiričkih nalaza možemo zaključiti da je za rješavanje ponavljanja — otpadanja učenika u osnovnoj školi potrebna progresivnija sprema pedagoškog kadra i adekvatna briga za učiteljevo mentalno zdravlje. To zdravlje je važno za učitelja samog — za njegovu profesionalnu sposobnost i efikasnost i za učenika — za njegovu duševno zdravlje i uspjeh u školi.

Ponavljjanje razreda i loša prilagođenost djece

Prilagođenost je rezultat kompleksnog procesa u kojem se usklađujemo sa svojim unutrašnjim potrebama i vanjskim zahtjevima (potrebe okoline). Razlikujemo dakle prilagođenost sebi i prilagođenost okolini. Prilagođenost je biološko — psihološko — sociološki pojam.

Rast čovjeka usmjerava prilagođavanje okolini. Čovjek raste i postaje dio života onih s kojima živi — s kojima dijeli svoj život. S njima dijeli svoja osjećanja, spoznaje, ciljeve, želje, očekivanja, svoj uspjeh i neuspjeh. Ovisan je od njih i oni su ovisni od njega. Oni postanu dio njegovog života, a on dio njihovog. S time što im se prilagođuje, dobiva svoj životni smisao i smjer. Preko komunikacija s njima dolazi do svog mišljenja o sebi i obrnuto. Na osnovu tog mišljenja — mišljenja drugih o njemu — formira svoj sud i mišljenje o sebi i drugima i odnos prema sebi i drugima. S obzirom na to koliko se neko uspješno prilagođuje sebi i okolini, možemo govoriti o dobroj i lošoj prilagođenosti.

Glavni kriteriji neprilagođenosti jesu (po R. S. Lazarusu):

1. visok stupanj nelagodnosti, napetosti, skučenosti,
2. spoznajna neefikasnost,
3. smetnje tjelesnih funkcija (psihosomatske smetnje),
4. devijacije u ponašanju,

Nema kratke i jednostavne definicije loše prilagođenosti. To je uvjetovano kompleksnošću tog fenomena. Postoje čak brojne teškoće u klasifikaciji simptomatike loše prilagođenosti.

Engleske »child — guidance« klinike služe se klasifikacijom simptoma loše prilagođenosti u sedam grupa:

1. neurotske smetnje (primarno se misli na emocionalne smetnje, npr. fobije, depresivnost i sl.)
2. smetnje navika (grizenje noktiju, mucanje, enureza, enkopreza i sl.)
3. smetnje u vladanju (tvrdoglavost, agresivnost, laganje, krađa i sl.)
4. organske smetnje (somske smetnje — posljedice moždanih oštećenja i sl.)
5. psihotičko ponašanje (halucinacije, raptus i sl.)
6. edukacijske i profesionalne poteškoće (smanjena efikasnost u školi, odnosno na radnom mjestu, smetnje koncentracije, pamćenja i sl.)
7. neklasificirano (druge smetnje).

Kada se grupe simptoma loše prilagođenosti javljaju često i konstantno, i kada ih dijete ne odbacuje kod obične kontrole i discipline, mogu biti znaci (simptomi) loše prilagođenosti. Većina djece koja pokazuju lošu prilagođenost na području prvih triju grupa, neuspješni su ne samo u savlađivanju školske materije nego i kod prilagođavanja školskom režimu. Za školskim poteškoćama — ako isključimo intelektualnu deficitarnost i druga ozbiljna organska oštećenja — nalazi se skoro uvijek loša prilagođenost. James Drever definira lošu prilagođenost kao »stanje individue koja nije sposobna da bi se adekvatno prilagodila svojoj zdravstvenoj, profesionalnoj i socijalnoj okolini, obično sa reperkusijama u emocionalnom životu i vladanju.«

Naši nalazi pokazuju da su učenici ponavljači, ako ih uporedimo s grupom uspješnih učenika, značajno lošije prilagođeni — tako po ocjeni učitelja ($t = 5,90$, $P < 0,001$) kao i po ocjeni roditelja ($t = 4,96$, $P < 0,001$).

Uspoređene grupe učenika najviše se razlikuju po onim simptomima loše prilagođenosti koji su zahvaćeni u edukacijskim smetnjama (smanjena efikasnost!), smetnjama vladanja i emocionalnim smetnjama.

Interesantne rezultate o prilagođenosti učenika dobili smo pomoću upitnika koji su ispunili učenici sami. I na tom upitniku učenici ponavljači pokazali su se značajno lošije prilagođeni nego uspješni učenici ($t = 4,46$, $P < 0,001$). Postigli su značajno više problematične ocjene na područjima »loša prilagođenost u školi«, »neurotičnost«, »neurotska alieniranost« i »konverzivnost«.

Ustanovili smo značajnu povezanost između učenikove loše prilagođenosti i njegovog školskog uspjeha s obzirom na kriterij otpadanja — ponavljanja ($r_{pbis} = 0,515$). Ova korelacija već sama potvrđuje hipotezu o povezanosti otpadanja — ponavljanja i loše prilagođenosti. — Što je učenik slabije prilagođen, manja je njegova efikasnost odnosno veća je vjerojatnost da će biti u grupi otpadnika — ponavljača.

Kao dodatak za osvjettljavanje prilagođenosti učenika s gledišta njegova doživljanja, upotrijebili smo poznati Rosenzweigov test frustracije. U reakcijama na frustracije ustanovili smo značajne razlike među uspoređenim grupama, i to izrazitije nego u reakcijskim tipovima u smjerovima agresije (u intrapunivitvetu i impunitivitetu). Učenici ponavljači često više usmjerauju agresiju prema samom sebi nego uspješni učenici.

Korisne podatke o prilagođenosti učenika u odnosu na školsku situaciju dobili smo na taj način što smo se poslužili praktičkim školskim operativnim kriterijima (ocjene iz slovenskog jezika i matematike iz 1. i 2. razreda, ocjene iz vladanja za sve godine školovanja, podaci o izostajanju od nastave (absentizmu) i mijenjaju škole). Na svim tim kriterijima loše prilagođenosti učenika ustanovili smo vrlo značajne razlike — i to sve na štetu učenika ponavljača otpadnika. Učenici ponavljači imaju općenito u školi niže ocjene iz vladanja ($t = 5,84$, $P < 0,001$), veći broj izostanaka od nastave ($t = 2,877$, $P < 0,01$), a pogotovo neopravdanih izostanaka ($t = 4,533$, $P < 0,001$) nego uspoređivani uspješni učenici. Za vrijeme školovanja značajno češće su mijenjali i školu ($\chi^2 = 7,174$, $P < 0,01$).

Ustanovili smo visoku korelaciju između stupnja prilagođenosti učenika i vladanja učenika u školi ($r = 0,589$) kao i između ocjena u vladanju i otpadanja (ponavljanja) ($r_{pbis} = 0,574$). Sa korelacijom smo zahvatili i razlike među uspoređenim grupama u izostajanju od nastave. Našli smo, da postoji visoka povezanost među neopravdanim izostajanjem od nastave i otpadanjem

(ponavljanjem) ($\phi = -0,886$), što znači da možemo s velikom vjerojatnošću predskazati da će učenici koji često neopravdano izostaju od nastave, biti u grupi učenika — otpadnika (ponavljača).

S neopravdanim izostajanjem od nastave (absentizmom) učenici manifestiraju svoje negativne stavove prema školi i učitelju, svoje odbacivanje škole, pošto u njoj neprestano doživljavaju neuspjeh, konflikte i napetosti. U tim negativnim stavovima prema školi reflektira se na jednoj strani utjecaj obitelji, a na drugoj strani negativni stavovi učitelja prema učeniku.

Značajne razlike među upoređenim grupama učenika ustanovili smo i u ocjenama iz slovenskog jezika i matematike u prvom i drugom razredu, jasno, na štetu učenika ponavljača ($t = 8,214$, $P < 0,001$ odnosno $t = 7,785$, $P < 0,001$). U tim ocjenama ne manifestira se samo znanje, nego barem u jednakoj mjeri djetetova prilagođenost. Teškoće u slovenskom jeziku i matematika u prvom i drugom razredu (znači osobito u prvim godinama školovanja) znače prisutnost smetnja u čitanju i pisanju (legastenija) i poteškoće u manipuliranju brojevima. Učenici s takvim smetnjama često su u grupi ponavljača (otpadnika). Preventiva otpadanja u osnovnoj školi svakako bi morala zahvatiti specijalni tretman te djece — otvaranje specijalnih odjeljenja za tu djecu u osnovnim školama.

Korelacije između otpadanja (ponavljanja) i ocjena iz slovenskog jezika odnosno računanja iznosi (r_{phis}) 0,737 odnosno 0,703. Već samo iz njih moguće je prognosticirati sa znatnom vjerojatnosti da li će učenik biti kasnije u školi uspješan ili ne. Što se tiče mijenjanja škole, ustanovili smo da je u grupi ponavljača značajno više učenika koji su mijenjali školu jedan, dva ili čak više puta nego u grupi uspješnih učenika.

Novi aspekt prilagođenosti učenika dobili smo studirajući zdravstvene kriterije prilagođenosti (tjelesno zdravlje). I tu smo između upoređenih grupa učenika našli značajne, ali malo manje podvučene razlike. Učenici ponavljači imaju u uspoređenju s uspješnim učenicima, značajno slabiju tjelesnu kondiciju, tjelesno su slabije razvijeni, imaju značajno češće smetnje vida i značajno više vremena izostaju od nastave zbog bolesti.

Uspoređene grupe učenika pored ostalog značajno se razlikuju i u motivaciji, interesima, navikama učenja i sl. Učenici ponavljači imaju značajno skromnije profesionalne i obrazovne aspiracije i očekivanja, značajno uže i manje šarene interese, značajno manje su uključeni u različite školske i vanškolske interesne aktivnosti i imaju manje razvijene navike i tehnike učenja nego uspješni učenici. Značajne razlike između uspoređenih grupa učenika ustanovili smo i u reakcijama djece na odgojne mjere roditelja.

Loša prilagođenost učenika manifestira se u različitim formama koje su vezane školskim uspjehom i neuspjehom. Loše prilagođeno dijete provocira okolinu svojim vladanjem (obitelj, škola itd.). Okolina neadekvatno reagira (sa restriktivnim mjerama i kaznama) i tako potencira već postojeću djetetovu lošu prilagođenost. Iz toga proizlaze stalne napetosti (tenzije) koje traže relaksaciju u ponovnim provokacijama okoline. Tako je stvoren začarani krug iz kojeg mnogo loše prilagođeno dijete ne uspije nikad izići.

Loše prilagođeno dijete je u većini slučajeva neuspješno u školi i dolazi, prije ili kasnije, u grupu ponavljača. Školski neuspjeh dio je općeg neuspjeha na različitim životnim područjima odnosno jedan od znakova poremećenosti ličnosti. Loše prilagođeno dijete preokupirano je vlastitim problemima i konfliktima (sa drugima i sa sobom) te tako većinu svoje energije troši za rješavanje tih problema (prinudeno je da mobilizira suviše snaga za svoju odbrambenu borbu).

nu!). Zbog toga trpi njegova produktivnost, njegova efikasnost. Ne može iskoristiti svoje intelektualne potencijale u školi i u životu. Njegov neuspjeh u školi (ponavljanje razreda, otpadanje) i druge forme neuspješnosti suprotno (obrnuto) djeluju na njegovu ličnosti. Doživljavanje neuspjeha i odbačenosti, neprihvaćenosti (i s time povezana loša slika samog sebe — narušen »self concept«) i drugih frustracija koje proizlaze iz školske situacije, ugrožavaju njegovo mentalno zdravlje i produbljuju njegovu lošu prilagođenost.

S obzirom na ustanovljenu povezanost između loše prilagođenosti učenika i učitelja i ponavljanjem (otpadanjem) u osnovnoj školi, opravdano je zaključiti da bi morala biti glavna linija u preventivi tog ponavljanja (otpadanja) preventiva loše prilagođenosti i učenika i učitelja.

SUMMARY

CAUSES OF DECREASE OF PRIMARY SCHOOL ATTENDANTS

The research work is a contribution to the study of decrease of attendants of Primary Schools and it is the result of the research work of the Child Guidance Center at the Office of Social Work at Celje. This is a new approach to the problems of such decrease from more modern, broader views, because it does not refer to teaching programs, teaching methods, vocational skill of the teaching staff, financial situation of the schools nor similar circumstances which were the basis in the traditional conceptions and researches of this fact, but it is more directed to psycho-dynamic and mental-hygienic aspects of teaching and education. Therefore man is considered as the primary factor of such decrease and all other facts are secondary. The fact of decrease of Primary School attendants is studied from complex aspects of interaction of the factors of the triad: child — family — teacher.

The research is an empyric study methodologically modern: there is adopted the method of the control and experimental group and of the corresponding mathematic-statistical proceedings. In order to obtain the required data the authors have used in addition to the standard methods and technics also their original ones.

The results of the research have led to the knowledge the essence of which is that psycho-dynamic factors are primary in the complex etiology of decrease with Primary School children of average intelligence. It was established that the decrease in primary schools is in significant correlation with the structure and dynamics of interhuman relations in the family with maladjustment and with negative facts — mental health of teachers.

Mirko Galeša, Branko Garner—Rado Palir
Savjetovalište za odgoj
Centar za socijalni rad
Celje, Gregorčičeva 6